

چیستی پولشویی و بررسی مستندات دینی آن

مهشاد یعقوبی^۱، علی قنبریان^۲

^۱ کارشناس ارشد الهیات، گرایش فقه و مبانی حقوق (نویسنده مسئول)

^۲ طلبه سطح ۴ حوزه علمیه (فقه و اصول) و پژوهشگر پسادکتری دانشگاه تهران

چکیده

پولشویی، عبارت است از هر نوع عمل یا اقدام برای مخفی کردن یا تغییر ظاهر هویت نامشروع حاصل از فعالیت‌های مجرمانه، به گونه‌ای که وانمود شود، این عواید از منابع قانونی سرچشمه گرفته است. پولشویی یا تطهیر پول، فعالیتی مجرمانه در مقیاس بزرگ، گروهی، مستمر و درازمدت است که می‌تواند از محدوده سیاسی یک کشور نیز فراتر رود. پولشویی آثار زیان بار بر اقتصاد، جامعه و سیاست دارد. آلوده شدن و بی‌ثباتی اقتصاد و تضعیف بخش خصوصی بخشی از این آثار است. جرم پولشویی از جمله جرایم سازمان‌یافته است که مرتکبان آن به منظور اختفاء منشأ عواید نامشروع حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی، آن را مرتکب می‌شوند تا از این طریق بتوانند عواید مذکور را قانونی جلوه دهند و به منافع سرشار دست یابند. در مقاله حاضر تعریف و شرایط و احکام پولشویی بیان شده و مستندات دینی حرمت و جرم‌انگاری آن بررسی شده است. گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه‌ای انجام شده و به شیوه توصیفی تحلیلی پردازش صورت گرفته است. تمامی ارجاعات منبعی و سندی به گونه درون‌متنی (ای پی ای و ام ال ای) است.

واژه‌های کلیدی: پولشویی، تطهیر پول، جرم، مجازات، پیشگیری، قواعد فقهی.

مقدمه

واژه پولشویی در واقع برای توصیف فرآیندی مورد استفاده قرار می‌گیرد که در آن پول غیرقانونی یا کثیف، در چرخه‌ای از فعالیت‌ها و معاملات، با گذر از مراحل، شسته و به پول قانونی و تمیز تبدیل می‌شود. به عبارت دیگر، منشأ و منبع وجوهی که به صورت غیرقانونی به دست آمده است از طریق رشته‌ای از نقل و انتقالات و معاملات به گونه‌ای پنهان می‌شود که همان وجوه به صورت درآمد قانونی نمود پیدا کرده و وارد فعالیت‌ها و مجاری قانونی می‌شود. پول‌شویی پدیده‌ای جدید در اقتصاد جهانی نیست. این پدیده در سال‌های اخیر مورد توجه تمامی کشورهای جهان قرار گرفته است. از آنجا که در کشور ایران، نظارت دولتی بر فعالیت بخش غیررسمی اقتصاد کشور وجود ندارد، این بخش به یک چرخ قدرت تبدیل شده است و می‌تواند نظام مالی را تحت فشار قرار دهد و برای دولت، مشکلات مختلفی ایجاد کند. پدیده پولشویی، فرآیند پیچیده‌ای است که عموماً از قلمرو یک کشور فراتر می‌رود و عواید و وجوه غیرقانونی حاصل از فعالیت‌های مجرمانه با گذر از سرزمین مختلف از طریق مؤسسات مالی یا دیگر واسطه‌های مربوط یا از راه اجرای عملیات متعدد بانکی، شسته و تطهیر می‌شود. پولشویی با جرایم سازمان‌یافته و مالی مرتبط است. جلوگیری از ارتکاب پولشویی، ردیابی و تعقیب عواید حاصل از آن، به دلیل ابعاد پیچیده این جرم و روش‌ها و فنونی که مجرمان به کار می‌گیرند، برای کشورها بسیار دشوار است. روش‌ها و فنونی که مجرمان برحسب نوع قانون‌گذاری و فضای حاکم بر کشور و میزان عواید حاصل از جرم در این زمینه مورد استفاده قرار می‌دهند متفاوت است. در کشورهایی مثل ایران که معاملات در آن‌ها به صورت نقدی انجام می‌شود، تغییر شکل یا تبدیل وجه نقد بسیار آسان است. در این گونه کشورها عواید حاصل از جرم ممکن است به صورت نقدی مورد استفاده قرار گیرد یا در صورت لزوم در بانک‌ها و مؤسسات مالی سپرده شود. برعکس، در کشورهایی که در آن معاملات نقدی متداول نیست، انجام پولشویی از طریق این گونه معاملات بسیار دشوار است. به همین دلیل، مجرمان با تأسیس شخصیت‌های حقوقی، خواه تجاری و خواه غیرتجاری، اقدام به این عمل می‌کنند. جامعه جهانی پس از بررسی‌های متعدد، در دهه‌های اخیر به دسته جدیدی از پول‌شویی پی برده و نام آن را جرایم «سازمان‌یافته فراملی» گذاشته است.

این نوشتار به دو بخش اصلی تقسیم شده است: ۱. تبیین و بیان مصادیق پول‌شویی ۲. بررسی مستندات دینی. در بخش اول مفهوم پول‌شویی توضیح داده شده و شیوه‌ها و مراحل آن ذکر شده است و در بخش دوم مستندات دینی پول‌شویی بیان شده و متفاوت بودن پول‌شویی با خمس مال مخلوط به حرام تبیین شده است.

۱. تبیین و بیان مصادیق پول‌شویی

۱.۱. مفهوم پولشویی

پولشویی یا تطهیر پول، معادل فارسی اصطلاح انگلیسی موسوم به Money laundering است. در یک تعریف کلی «پولشویی» یا «تطهیر پول‌های کثیف» فرآیندی است که طی آن شکل، مبدأ و مشخصات پول‌های آلوده حاصل از معاملات غیرقانونی نظیر تجارت مواد مخدر، جرایم سازمان‌یافته، تروریسم و نظایر آن تغییر می‌یابد و صورت قانونی به خود می‌گیرد. پولشویی اصطلاحی است که نخستین بار در جریان رسوایی «واترگیت» در سال ۱۹۷۳ پدیدار گردید و در یک چارچوب حقوقی و قانونی برای اولین بار در سال ۱۹۸۲ در دادگاهی در آمریکا مطرح شد و پس از آن در سطح گسترده‌ای به کار رفت و کاربرد متداولی در سطح جهان یافت (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۲، ص ۹۲).

برخی از صاحب نظران معتقدند که با توجه به مجرمانه و پلید بودن عملیات مورد نظر و متقابلاً بار مثبت ادبی «تطهیر»، استعمال این لفظ در پدیده فوق چندان مناسب نیست؛ زیرا تطهیر به معنای «پاک کردن» است و دارای بار مثبت ادبی است درحالی‌که پدیده مجرمانه باید به گونه‌ای تعبیر شود که این بار را نداشته باشد (شمس ناتری، ۱۳۸۲، ص ۱۱۹).

موضوع جرم پولشویی عواید مجرمانه‌ای است که رفتار مرتکب بر روی آن واقع می‌شود تا جرم منشأ از دید مأموران مخفی بماند و نیز آن عواید مشروع جلوه کند. با اینکه در وهله نخست، پولشویی یک جرم مالی است، می‌تواند به عنوان یک جرم

اقتصادی مشمول جرایم علیه امنیت اقتصادی جامعه تلقی شود. در برخی موارد پولشویی چنان اهمیت پیدا می‌کند که می‌تواند تهدیدی جدی علیه امنیت اقتصادی یک جامعه محسوب شود (زارع، ۱۳۹۰، ص ۲۲).

می‌توان در تعریف پولشویی به مؤلفه‌های ذیل اشاره کرد:

الف) تحصیل، تملک، نگهداری، تصرف یا استفاده از عواید حاصل از جرم با علم به این که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم به دست آمده باشد.

ب) تبدیل، مبادله یا انتقال عواید حاصل از جرم به منظور پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن با علم به این که عواید آن به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم ناشی شده‌اند و نیز کمک به مرتکب این جرم، به نحوی که مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن نگردد.

پ) اخفا، پنهان و یا کتمان کردن ماهیت واقعی، منشأ، محل، نقل و انتقال، جا به جایی یا مالکیت عواید حاصل از جرم که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به آن بر می‌گردد و نتیجه آن تلقی می‌شود. به‌طور کلی، جرایم منشأ پولشویی در ایران عبارت‌اند از قاچاق مواد مخدر و مشروبات الکلی، قاچاق کالا، گریز از مالیات، معاملات متکی به اطلاعات درونی یا محرمانه، اخاذی، ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری، سرقت، آدم ربایی، قتل و جنایت، قمار، ربا، فحشا (میرزاوند، ۱۳۸۲، ص ۲۶۲).

در مجموع پولشویی فرآیندی است که طی آن درآمدهای غیرقانونی را قانونی جلوه می‌دهند. به تعبیر دیگر، پولشویی فرآیندی است که در طی آن منابع اصلی پول و اموال نامشروع، پنهان می‌شود. از دیدگاه علم حقوق، هر گونه فعل یا ترک فعل که برای قانونی جلوه دادن وجوه یا اموال با منشأ غیرقانونی صورت گیرد (بابایی، ۱۳۸۹، ص ۱۱).

۲.۱. انواع پولشویی

انواع پول‌هایی که به صورت درآمدهای نامشروع در جامعه و به عنوان پول‌های کثیف مطرح است، به سه دسته تقسیم می‌شود: **الف) پول‌های سیاه:** درآمدهایی که از راه قاچاق کالا و مواد مخدر و ثروت‌های نامشروع دیگر به دست می‌آید، به طوری که درآمدهای حاصل از قاچاق کالا و شرکت در معاملات پرسود دولتی که خارج از عرف طبیعی صورت می‌گیرد باعث پیدایش این پول می‌شود.

ب) **پول‌های خونین:** به اقدامات ضد بشری، کشتار جمعی، تروریستی و خیانتکارانه اطلاق می‌شود.

پ) **پول‌های خاکستری:** به پول‌ها و درآمدهایی گفته می‌شود که از راه کانال‌های زیرزمینی و پنهانی و دور از چشم مأموران حکومتی به دست می‌آید، در واقع نوعی پول گفته می‌شود که به لحاظ تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از کشورها خارج و به مناطق امن منتقل می‌شود. پولشویی اغلب با فرار سرمایه از کشورها توأم می‌باشد (بیابانی، ۱۳۸۸، ص ۲۲۴).

تقسیم‌بندی یادشده حکایت از آن دارد، کلیه پول‌هایی که به شستشو به هر شکلی نیاز دارند لزوماً حاصل از عواید جرم نیستند. پول‌های خاکستری ممکن است از ابتدا کثیف نبوده و بعداً آلوده شده باشند. برای مثال، مؤدی مالیاتی برای استتکاف از ادای دیون مالیاتی خود در واقع مرتکب عمل غیرقانونی می‌شود. بدیهی است ایجاد مانع برای فعالیت مجرمان در استفاده از عواید حاصل از جرم موجب خواهد شد که آنان نتوانند به‌آسانی به فعالیت خود ادامه بدهند.

۳.۱. شیوه‌های پولشویی

پولشویی دربرگیرنده بخشی از درآمدهای جرائم رخ داده در هر کشور است که برای شسته شدن در سایر نقاط جهان، از آن خارج می‌شود. بدین ترتیب چهار گونه پول‌شویی را می‌توان چنین بیان کرد:

الف) **پولشویی درونی:** به پول‌های کثیف به دست آمده از فعالیت‌های مجرمانه انجام شده در داخل یک کشور، که در همان کشور نیز شسته می‌شود.

ب) **پولشویی بیرونی:** شامل پول‌های کثیف به دست آمده از اقدامات مجرمانه در دیگر کشورها است و در خارج از کشورها شست و شو می‌شود.

پ) **پولشویی صادراتی**: به پول‌های کثیفی گفته می‌شود که از فعالیت‌های مجرمانه در داخل کشور به دست می‌آید و برای تطهیر به سایر کشورها انتقال می‌یابد.

ت) **پولشویی وارداتی**: شامل پول‌های کثیفی است که حاصل فعالیت‌های غیرقانونی در دیگر نقاط جهان بوده و برای شست و شو وارد کشورهای مورد نظر می‌گردد (بهرام زاده و شریعتی، ۱۳۸۳، ص ۴۰).

۴.۱. مراحل پولشویی

پولشویی فرآیندی پیچیده، مستمر، دراز مدت و گروهی است و به‌طور معمول در مقیاس بزرگ انجام می‌شود و می‌تواند از فعالیت‌های مجرمانه با گذر از مراحل مختلف وارد نظام مالی و فعالیت‌های شود و با پنهان ماندن منشأ غیرقانونی آن‌ها، ظاهری قانونی می‌گیرد. به‌طور کلی فرآیند پولشویی دارای ۳ مرحله می‌باشد (عباسی، ۱۳۹۳، ص ۵۸)

۱.۴.۱. جای‌گذاری

جای‌گذاری مرحله نخست عملیات پولشویی است (بوریکن، ۱۳۷۸، ص ۳۲۵) و هر گونه ارتباط مستقیم بین پول و جرمی را که پول از آن تولید شده است، قطع می‌کند. به سبب آن که جرایم مقدم بر تطهیر، عمدتاً جرایمی هستند که پول نقد فراوانی از فعالیت‌های نامشروع، عاید مرتکبین می‌کنند، لذا در این مرحله وجوه حاصله وارد سیستم مالی، یا اقتصاد خرد می‌شود و یا به خارج از کشور انتقال می‌یابد تا در دسترس نباشد و امکان کشف از بین برود و سپس در فرصت‌های بعدی آن‌ها را به اموال دیگری مثل چک‌های مسافرتی، حوالجات و غیره تبدیل کنند. این مرحله نمایان‌ترین، ظریف‌ترین و حساس‌ترین و در عین حال آسیب پذیرترین مرحله پولشویی می‌باشد (رابینسون، ۱۳۸۱، ص ۲۲).

جایگذاری عواید حاصل از جرم می‌تواند با تقسیم وجوه کلان به مبالغ کوچک که چندان حساسیت برانگیز نیست تبدیل شود و سپرده‌گذاری آن‌ها در بانک‌های داخلی و دیگر مؤسسات مالی و غیررسمی انجام شود یا برای سپرده‌گذاری به بیرون از مرزها انتقال داده شود و یا برای خرید کالاهای با ارزش مانند آثار هنری، فلزات، سنگ‌های قیمتی به کار رود.

۲.۴.۱. لایه‌چینی

در این مرحله که در واقع جداسازی نهایی منافع حاصل از فعالیت‌های مجرمانه از منشأ یا از جرم مولد آن است، از طریق ایجاد لایه‌های پیچیده‌ای از معاملات با نقل و انتقال چندگانه مال به هدف مبهم ساختن فرآیند حسابرس و مجهول گذاشتن طرف‌های اصلی معامله و ناممکن ساختن رد گیری عواید مزبور سورت می‌گیرد. این مرحله شامل موارد بسیاری و راه‌های بسیار پیچیده و غیرقابل کشفی دارد مانند انتقال تلگرافی سپرده، تبدیل سپرده به اسناد پولی و اوراق بهادار یا سهام سرمایه‌گذاری آن‌ها در معاملات ملکی، مؤسسات قانونی، به ویژه در صنایع تفریحی و جهانگردی.

شرکت‌های پوششی که در کشور با شرایط مالیاتی به ثبت می‌رسند، ابزار مناسبی در مرحله لایه چینی هستند، که پول با عبور از روزه‌های آن غیرقابل رهگیری می‌شود. این شرکت‌ها که مدیران آن اغلب وکلای محلی هستند و از جانب موکلان خود نقش ایفا می‌کنند، وبا اتکا به قوانین رازداری از افشای اطلاعات مالکان شرکت‌های مزبور خودداری می‌کنند.

۲.۴.۱. یکپارچه‌سازی

از این مرحله به یکسان سازی، همانندسازی و ادغام یاد می‌شود، شستشو در حال نهایی شدن می‌باشد، آثار جرم منشأ از بین رفته و پول از منشأ کاملاً جدا شده و لایه‌های متعددی بر روی آن کشیده شده است. در این مرحله پول وارد سیستم اقتصادی قانونی و مشروع می‌گردد. همه اموال و دارایی‌های این بخش همانند و مشابه بوده، لذا تشخیص اموال غیرقانونی بسیار مشکل و چه بسا غیرممکن است. در این مرحله تطهیر کننده به یک اعتماد به نفس می‌رسد و تظاهر می‌کند مال از طریق مشروع و قانونی تحصیل شده است. مراحل اساسی فرآیند پول‌شویی ممکن است به صورت جداگانه یا به صورت هم زمان اتفاق افتد، چگونگی استفاده از این مراحل به ساز و کارهای موجود برای پولشویی و شرایط سازمان‌های مجرمانه بستگی دارد.

در این مرحله پول شسته‌شده توسط استفاده کننده نهایی به سیستم مالی کشور باز آورده می‌شود و با اموال مشروع و سایر دارایی‌ها ادغام شده و در آن‌ها مضمحل می‌شود و جزئی از دارایی‌های قانونی و به ظاهر مشروع مرتکب می‌گردد. به این ترتیب از تجسسات و تحقیقات هر سازمان رسمی در جهت یافتن علت موجودی پول در امان می‌ماند و به تعبیر دیگر پول‌های کثیف

و تمیز درهم آمیخته و امتزاج انجام می‌شود (باقرزاده، ۱۳۸۸، ص ۴۶). فرآیند وارد کردن پول‌های تپه‌پیرشده به سیستم اقتصادی همواره همراه با مانورهای مختلفی است تا وانمود شود مال مزبور به طرق مشروع تحصیل شده است. ایجاد شرکت‌های بی‌نام یا با نام مستعار و سپس دادن شرکت‌های صوری از جمله این شگردها است (سلیمی، ۱۳۸۲، ص ۱۲۰).

۵.۱. اقدامات بین‌المللی مبارزه با پولشویی

از آن جایی که پولشویی در ماهیت خود دارای فعالیتی فراملی و بین‌المللی است و بازارهای مالی جهانی را در می‌نوردد، مقابله با آن پیش از هر چیزی مستلزم همکاری بین‌المللی خواهد بود. طی دو دهه اخیر، با توجه به گسترش سریع پولشویی و تبدیل شدن به پدیده‌ای بین‌المللی، قوانین و پیمان نامه‌ها و تلاش‌های قابل توجهی برای مبارزه با این پدیده شکل گرفته است که از آن جمله می‌توان به پیمان نامه‌های سازمان ملل، جامعه اروپا، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، سازمان کشورهای آمریکایی و اقدام‌های بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول اشاره کرد. سابقه قانون‌گذاری و اقدامات بین‌المللی برای مبارزه با پولشویی و تدوین راهکارهای جهانی مقابله با آن، به سال‌های میانی دهه ۱۹۸۰ بر می‌گردد. در اواخر این دهه، عزم جدی جهانی برای تدوین پیمان نامه‌ها، معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی در این زمینه شکل گرفت. اولین سند بین‌المللی در این زمینه پیمان نامه وین است که در ۱۹ دسامبر ۱۹۸۸ به تصویب سازمان ملل متحد رسید و پیشنهادهای کارسازی برای محروم کردن مجرمان از دسترسی به عواید حاصل از فعالیت مجرمانه ارائه داد. اعلامیه بال (دسامبر ۱۹۸۸)، پیمان نامه شورای اروپا (نوامبر ۱۹۹۰)، الگوی تنظیمی سازمان ایالت‌های آمریکا (۱۹۹۰)، دستورالعمل جامعه اروپای (ژوئن ۱۹۹۱) و مقررات کمیسیون آمریکایی مبارزه با اعتیاد و جرایم موند مخدر و دیگر جرایم مرتبط (۱۹۹۹) از جمله دیگر اقدام‌های بین‌المللی به عمل آمده در زمینه قانون‌گذاری و مبارزه با جرم شویی است (میرزاوند، ۱۳۸۲، ص ۱۶۵).

۶.۱. اهداف پولشویی

بدون تردید تپه‌پیر کنندگان پول، اهداف و مقاصد گوناگونی را دنبال می‌کنند اما وجه اشتراک و اهداف مشترک در همه ی عملیات پولشویی، غلبه وجه مالی و اقتصادی آن است. تپه‌پیر کننده ی پول اعم از اینکه همان مرتکب جرم اصلی باشد یا شخص ثالث دیگر، در هر صورت هدف غائی او جلب منفعت است. صرف نظر از موردی که تپه‌پیر کننده پول در قبال شستشوی وجوه آلوده، مبلغی را به عنوان پورسانت دریافت می‌کند، حتی آنجایی که مجرم شخصاً عواید و اموال حاصل از جرم را تپه‌پیر می‌نماید، هدف او عموماً انتفاع مطلوب‌تر از عواید جرم ارتكابی است. به همین دلیل می‌توان گفت که مرتکبین جرم تپه‌پیر پول غالباً اهداف مادی و اقتصادی را دنبال می‌کنند. مهم‌ترین اهداف پولشویان در ارتکاب جرم پولشویی به شرح ذیل می‌باشد:

۱.۶.۱. جلوگیری از کشف منابع نامشروع و مجرمانه

مهم‌ترین هدف پولشویی جلوگیری از کشف منابع مالی نامشروع توسط مأمورین و مقامات مجری قانون می‌باشد. تپه‌پیر کننده ی پول تلاش می‌کند، وجوه آلوده به جرم اصلی، به بیان دیگر اموال عواید حاصل از جرم را به‌گونه‌ای تغییر شکل دهد که شناسایی آن برای مأمورین و مراجع مربوطه دشوار یا ممتنع شود. از این رو یک مجرم باید بتواند برای تملک یا تسلط خود بر اموال تحت اختیار، توجیهی قابل قبول و قانونی ارائه دهد در غیراین صورت در اختیار داشتن وجوه حاصل از اعمال مجرمانه دلیلی بر مداخله ی او در ارتکاب جرم اصلی تلقی خواهد شد. مثلاً قاچاقچی مواد مخدر که به دنبال فعالیت مجرمانه خویش درآمد هنگفتی تحصیل نموده یا کارمند دولتی که دخل و خرجش باهم متناسب نیست در خصوص سر منشأ و منبع ثروت‌های کلان خود باید قادر به ادای توضیحات برای مقامات و مأمورین مجری قانون باشد در غیراینصورت چنین اموال و وجوه مشکوکی در معرض مصادره، شناسایی و توقیف خواهد بود (آذری راد، ۱۳۹۰، ص ۱۹۸).

چون اموال پولشویان منشأ مجرمانه دارد لذا از مشروعیت برخوردار نیست و موجب مالکیت نمی‌شود این اموال طبق قانون به مال باختگان تعلق دارد یا به دولت، در نتیجه باید از آن‌ها اخذ و به مجاری قانونی خود بازگردانده شود به همین جهت پولشویان اموالی را که منشأ مجرمانه دارند با استفاده از شیوه‌های گوناگون تپه‌پیر می‌نمایند و از این رهگذر ضمن پنهان کردن

منبع آن ها، راه کشف جرم منشأ درآمدها را می‌بندند. پولشویی عواید ناشی از اعمال مجرمانه را مشروع جلوه می‌دهد و رابطه بین جرم و مجرم را پنهان نموده و کشف این جرم را با مشکل مواجه می‌کند.

۲.۶.۱. فرار از مالیات

پولشویی یک امر اساسی و از جمله رویکردهای مؤثر برای فرار از مالیات است. زیرا زمانی که درآمد بیشتر و به تبع آن ثروت انوه‌تر باشد، طبیعتاً، چنین امری مأمورین مالیات یا پلیس را هرچه بیشتر به خود جلب می‌نماید که نتیجه آن، تعلق گرفتن مالیات بیشتر خواهد بود (باقرزاده، ۱۳۸۸، ص ۲۳).

بنابراین از نظر مجرمین روش مطمئن پولشویی، با بهره‌گیری از معاملات به ظاهر قانونی پرداخت چون معاملات سهام و اوراق بهادار است تا از این طریق بتوانند از سویی، توجه مأمورین مالیات و پلیس را از پول‌های شسته سلب کند و به علاوه از راه‌های قانونی با روپوشی از مشروعیت و سالم جلوه دادن آن ها، برای بهره‌گیری بیشتری استفاده کنند.

۳.۶.۱. بهره‌برداری از عواید ناشی از ارتکاب جرم

هدف مهم دیگر پولشویی، استفاده از وجوه پاک شده برای ارتکاب اعمال غیرقانونی بعدی و نیز اداره تشکیلات سازمان یافته برای تحقق بخشیدن به آرمان‌های خود است. مجرمان که با ارتکاب جرم پول و سرمایه به دست آورده برای حفظ سرمایه و به تبع افزایش آن باید بتوانند آن را از مجاری مشروع و قانونی به جریان بیندازند و به همین دلیل به پولشویی اقدام می‌کنند و با جلوگیری از شناسایی و ردیابی و توقیف درآمدهای غیرقانونی امکان بهره‌برداری از این درآمدها برای صاحبان آن‌ها فراهم شده و بهتر می‌توانند برای ارتکاب جرایم بعدی از آن استفاده نمایند. به عبارت دیگر شخص پولشو می‌خواهد مانع توقیف و مصادره درآمدهای حاصل از اعمال مجرمانه گردد و علاقه مند به سرمایه‌گذاری این اموال در زمینه‌های مختلف است تا علاوه بر بهره‌برداری بدون خطر از درآمدهای حاصل شده، حتی بتواند درآمد بیشتری تحصیل نمایند (موسوی مقدم، ۱۳۸۰، ص ۱۸).

۲. بررسی مستندات دینی

۱.۲. دلیل شرعی و عقلی بر حرمت پولشویی

پولشویی از حیل (حیله‌ها) محرمه است و با این حیله‌گری پول‌شو قصد دارد مال حرام را تبدیل به مال حلال کند از طریق مشروع جلوه دادن آن. به بیان دیگر، پول‌شو مال نامشروع و حرام را مخفی می‌کند. بنابراین در شریعت اسلام این عمل حرام است. در ابواب متاجر کتب فقهی، مانند مکاسب محرمه شیخ انصاری یا الروضة البهیة شهید ثانی، ادله‌ای در حرمت پولشویی آمده است. اگرچه به نظر می‌رسد پولشویی از مسائل مستحدثه است و به این صورت، قبلاً ذکر از آن به میان نیامده است، اما در کتب مذکور فقهی ادله و قواعدی آمده که شامل پولشویی نیز می‌شود.

یکی از دلایل حرمت و جرم پولشویی، دلیل عقلی است. اگر در جرم بودن پولشویی قرآن و سنت هم وجود نداشت، عقل انسان به جرم بودن این عمل، اذعان می‌کرد. در تمامی کشورهای جهان، این عمل را جرم تلقی می‌کنند، زیرا باعث از بین رفتن اعتماد مردم نسبت به حاکمیت و دولت می‌شود؛ درحالی‌که اعتماد مردم نسبت به حاکمیت شرط اساسی برای وجود جامعه است. به علاوه بنیان‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی جامعه سست می‌شود. برای همین است که قانون‌گذاران کشورهای جهان پولشویی را یکی از جرایم مهم برشمرده، کیفرها و مجازات مختلفی را برای مرتکبان، در نظر گرفته‌اند و برخی از کشورها برای چنین افرادی مجازات اعدام را لحاظ کرده‌اند. ضرر پولشویی، در سطح جامعه است نه ضرری فردی و شخصی. طبیعتاً ضررهای اجتماعی زیان‌بارتر بوده و طیف وسیعی از انسان‌ها را شامل می‌شود. عقل و شرع بر لزوم دفع ضرر و حرمت آن اتفاق دارند.

۲.۲. مستندات قواعد فقهی جرم‌انگاری پولشویی

در این مبحث به بررسی مبانی فقهی جرم‌شناسی پولشویی می‌پردازیم. قواعد فقهی دال بر جرم‌انگاری پولشویی عبارت است از: قاعده لا ضرر و اصل ضمان ید متعاقبه.

۱.۲.۲. قاعده لاضرر

یکی از قواعد مهم و اساسی که کاربرد زیادی در مسائل فقهی و حقوقی دارد، قاعده لاضرر است. و مستندات این قاعده آیات و روایات و عقل می‌باشد (محقق داماد، ۱۳۸۳، ص ۱۳۱). برای روشنی بحث لازم است معنای لاضرر مشخص شود.

بعضی ضرر را به معنای ضد نفع معنا کرده‌اند (طریحی، ج ۳، ص ۱۵). و بعضی دیگر در تعریف گفته‌اند ضرر از مصدر باب مفاعله است و در این صورت که مفاعله از دو طرف است؛ بنابراین معنایش ضرر رساندن به غیر می‌باشد. در مقابل ضرر که ضرر رساندن بر خود است (مکارم شیرازی، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۲۱؛ بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۲۲۱ و ۲۲۳؛ خراسانی، ص ۳۸۱ و ۳۸۲؛ انصاری، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۳۶۰-۳۶۲).

در مورد مفاد قاعده ی لاضرر، نظرات و دیدگاه‌های مختلفی گفته شده است که از مجموع این نظرات می‌توان استنباط کرد که ضرر و زیان در اسلام غیرمشروع و مذموم قلمداد شده است (مکارم شیرازی، ۱۴۱۱ق، ج ۱، ص ۵۹).

برای تطبیق قاعده لاضرر با مقوله جرم پولشویی بدین صورت بیان می‌کنیم:

(الف) دو عنوان ضرر از مفردات قاعده ی لاضرر که معنای مختلفی برای آن ذکر کردیم به نظر می‌رسد که به وضوح پدیده پولشویی با قاعده انطباق دارد و غالباً هم در پولشویی از سنخ اضرار عمومی جامعه است.

(ب) از یک طرف با بررسی دقیق در دیدگاه‌های مختلف در مورد مفاد قاعده ی لاضرر، که ضرر و زیان و خسارت در شریعت اسلام مذموم و غیرمشروع است؛ همان طور که بر اساس نظر مشهور ضرر و زیان نفی شده است. و از طرف دیگر با توجه به پدیده پولشویی که دارای ضررهای فراوانی برای جامعه و نظام اسلامی دارد، به دست می‌آید که پولشویی به روشنی مشمول قاعده واقع می‌شود.

(پ) براساس نظریه امام خمینی درباره مفاد قاعده لاضرر فهمیده می‌شود که در حکومت اسلامی هیچ کسی نباید به دیگری ضرر بزند و در واقع هر جا ضرر برای نظام اسلامی و جامعه باشد؛ باید حکومت اسلامی با آن مقابله کند و ضرر را دفع کند. بنابراین با توجه به ضررهای مخرب پدیده ی پولشویی که برای جامعه اسلامی دارد؛ وظیفه ی دولت است که با پولشویی مقابله و آن را جرم انگاری کند (امام خمینی، ۱۳۹۰، ج ۳، ص ۱۱۲-۱۱۵).

در نتیجه با توجه به فلسفه جعل قاعده لاضرر که برای جلوگیری از ضرر در حکومت اسلامی و حفظ نظام (اقتصادی، اجتماعی) جامعه می‌باشد و از طرف دیگر با نظر به پیامدها و ضررهای منفی پدیده پولشویی، دانسته می‌شود که پولشویی جرم بوده و باید با آن مبارزه شود.

۲.۲.۲. اصل ضمان ید متعاقبه

یکی از ادله‌ای که به نظر می‌رسد موجب جرم انگاری پولشویی می‌شود، اصل ضمان ایادی متعاقبه است. لازم به ذکر است که این اصل تنها جنبه ی حقوقی یعنی ضمان و مسئولیت مدنی و بعضی از اجزای جرم پولشویی را اثبات می‌کند. به تعبیر دیگر میتوان از این اصل حکم وضعی یعنی ضمان این پدیده را کشف کرد.

اصل ضمان ایادی متعاقبه یعنی این که مال نامشروع و غیرقانونی به چند دست انتقال پیدا کند. به عنوان مثال اگر کسی مالی را سرقت کند و سپس آن شخص، آن مال را به شخص دیگر انتقال دهد و این شخص هم، مال را به شخص دیگر انتقال دهد و به همین ترتیب انتقال پیدا کند، در این صورت چون، مال مسروقه می‌باشد، تمام عملیاتی که صورت می‌گیرد مشمول اصل ایادی متعاقبه قرار می‌گیرد و تمام این افراد ضامن هستند. به عبارت دیگر این فعل و انفعالات و مبادلات سبب مالکیت نمی‌شود و همه آن‌ها باطل می‌باشند.

۳.۲. رابطه پولشویی و خمس مال مخلوط به حرام

به نظر می‌رسد که میان پولشویی و «خمس مال حلال مخلوط به حرام» شباهت وجود دارد و شاید بتوان گفت اموال ناشی از جرایم را می‌توان به وسیله خمس، تطهیر نمود. بنابراین شبهه‌ای میان پولشویی با خمس حاصل می‌شود. اما لازم است ذکر شود که گرچه بین این دو مقوله شباهت‌هایی است اما دو امر متفاوت هستند. یکی عملی شرعی و خداپسند است (خمس) و دیگری عملی مجرمانه و قانون شکن (پولشویی). در اینجا به بررسی تفاوت‌های آن دو می‌پردازیم:

پول‌شویی عملیاتی است که بر روی درآمد حاصل از جرایم منشأ، به منظور مخفی و سرپوش گذاشتن صورت می‌گیرد، تا این اموال صورت و ظاهری قانونی پیدا کنند. بنابراین در تطهیر پول شخص مجرم، علم به حرام و غیرقانونی بودن اصل درآمد دارد. و با علم و آگاهی و به قصد فرار از مجازات و رسیدن به اهداف خود، اقدام به تطهیر اموال می‌کند.

خمس مال حلال مخلوط به حرام در مواردی بر شخص واجب می‌شود که:

اولاً: شخص مکلف، از مقدار مال حرامی که به مال حلال مخلوط شده آگاهی ندارد.

ثانیاً: شخص، مالک آن مال حرام را ولو اجمالاً نمی‌شناسد؛ چراکه اگر مالک مشخص باشد باید مال را به صاحبش بدهد و حق تصرف در آن را ندارد.

ثالثاً: بدون اختیار شخص، مال حلال با مال حرام مخلوط شده است. بنابراین شخص مکلف برای رهایی از آن مال حرام، با دادن خمس، موجب تطهیر کردن مال خود می‌شود. به تعبیر دیگر، چون صاحب مال و مقدار مال حرام مشخص نیست، در این صورت با خمس مال، اموالش تطهیر می‌شود (امام خمینی، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۳۶۳؛ خویی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۳۲۹-۳۳۰؛ حسینی روحانی، ۱۴۱۸، ج ۲، ص ۳۰۷؛ خوانساری نجفی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۷۶).

رابعاً: مقدار خمسی که برای اموال داده می‌شود، طبق مفاد آیه قرآن صرف فقرا، مساکین، ایتام، و دیگر کارهای خیر می‌شود تا به وسیله آن جامعه ترمیم شود و اختلاف طبقاتی رفع شود:

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ﴾ (انفال: ۴۱/۸) بدانید هر گونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا، و برای پیامبر، و برای ذی القربى و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه (از آنها) است، اگر به خدا و آنچه بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل، روز درگیری دو گروه (باایمان و بی‌ایمان) [روز جنگ بدر] نازل کردیم، ایمان آورده‌اید؛ و خداوند بر هر چیزی تواناست! (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳:ش: ترجمه سورة انفال).

اما هیچ ارتباطی بین پول‌شویی و جامعه‌مداری نیست بلکه پول‌شویی آسیب‌های بسیاری بر پیکر جامعه وارد می‌کند. نتیجه‌گیری

پولشویی آثار زیان‌بار اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جبران ناپذیری در جامعه دارد. این پدیده عملیات بازارها را مختل می‌کند، باعث انباشت ثروت و قدرت در دست مجرمان و گروه‌های بزهکار و فرار سرمایه از کشور می‌گردد، به رقابت‌های غیرعادلانه منجر می‌شود و تورم را در کشورهایی که بزهکاران، فعالیت‌های تجاری خود را در آن جا انجام می‌دهند، به شدت افزایش می‌دهد. پولشویی، اعتبار و ثبات بازارهای مالی را از بین برده و دچار آسیب‌پذیری جدی می‌کند. کشورهای کوچک و توسعه‌نیافته، در برابر پدیده پولشویی از آسیب‌پذیری بیشتری برخوردارند. به‌طور کلی، پولشویی به مثابه یکی از اشکال فساد مالی در سطح کلان، نقش زیان‌باری در روند توسعه اقتصادی دارد. حرمت و جرم‌انگاری پول‌شویی از منابع دینی استفاده می‌شود. با توجه به ضررهای اقتصادی پول‌شویی برای جامعه و رکود کشور در بلندمدت، عقل و شرع از آن نهی کرده و بر لزوم جلوگیری از آن اتفاق دارند. بنابراین شایسته است مسئولان کشور، با تدابیر راهکارهایی از آن جلوگیری کرده و مصلحت عمومی جامعه را فدای منفعت شخصی افراد یا گروهی خاص نکنند.

منابع و مأخذ

الف) کتاب‌های فارسی

۱. قرآن کریم.
۲. باقرزاده، احد، ۱۳۸۲، جرایم اقتصادی و پولشویی، نشر وفاق، چ اول.
۳. باقرزاده، احد، ۱۳۸۸، پولشویی در حقوق ایران و انگلستان و اسناد بین‌المللی، انتشارات میزان، چاپ دوم.
۴. جزایری، مینا، پولشویی و مؤسسات مالی، ۱۳۸۸، تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، چ اول.
۵. رابینسون، جفری، ۱۳۸۱، شستشوی پول آلوده، مترجم: آلبرت برنادی، کلک آزادگان، چ اول.

۶. سلیمی، صادق، ۱۳۸۲، جنایت سازمان یافته فراملی، تهران: انتشارات صدرا، چ اول.
۷. شمس ناتری، محمدابراهیم، ۱۳۸۲، سیاست کیفری ایران در قبال تطهیر پول با رویکرد به اسناد بین المللی، مجموعه سخنرانی ها و مقالات همایش بین المللی مبارزه با پولشویی، تهران: نشر وفاق، چ اول.
۸. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۴۱۱ق، القواعد الفقهیه، ج ۱، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
۹. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۳ش، ترجمه قرآن، قم، ناشر: دارالقرآن الکریم (دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی)، چ دوم.
۱۰. عباسی، اصغر، ۱۳۹۳، حقوق کیفری اقتصادی مبارزه با پولشویی در اسناد بین المللی و نظام حقوقی ایران، تهران: انتشارات میزان، چ اول.
۱۱. محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۳۸۳، قواعد فقه مدنی، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، چ اول.

ب) کتاب های عربی

۱۲. انصاری، مرتضی، ۱۴۱۹ق، فرائد الاصول (الرسائل)، ج ۱، قم: مجمع الفکر الاسلامی، چ اول.
۱۳. بجنوردی، حسن، ۱۴۱۹ق، القواعد الفقهیه، ج ۱ و ۲، قم: نشر الهادی، چ اول.
۱۴. حسینی روحانی، سیدمحمدصادق، ۱۴۱۸ق، منهاج الفقاهه، ج ۲، المطبعه یاران، چ چهارم.
۱۵. خراسانی، محمدکاظم، بی تا، کفایه الاصول، بی جا: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
۱۶. [امام] خمینی، سیدروح الله، بی تا، تحریر الوسیله، ج ۱، قم: دارالکتاب العلمیه و اسماعیلیان.
۱۷. [امام] خمینی، سیدروح الله، ۱۴۱۰ق، تهذیب الاصول، ج ۳، قم: انتشارات دارالفکر.
۱۸. خوانساری نجفی، موسی، ۱۴۱۸ق، منیه الطالب فی شرح المکاسب، ج ۱، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چ اول.
۱۹. خویی، سیدابوالقاسم، ۱۴۱۰ق، منهاج الصالحین، ج ۱، بی جا، چ بیست و هشتم.

پ) مقالات و پایان نامه ها

۲۰. آذری راد، مریم، ۱۳۹۰، معیارهای ضدپولشویی و مبارزه با تروریسم مالی، مجله دانشکده حقوق تهران، ش ۱۱.
۲۱. بابایی کنگلو، جابر و رستمی، امید، ۱۳۸۹، پیشگیری از جرم پولشویی با نگاهی به سیاست جنایی تقنین ایران، ش ۱۰.
۲۲. بوریکان، ژاک، زمستان ۱۳۷۶، بزهکاری سازمان یافته در حقوق کیفری فرانسه، مترجم: علی حسینی نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره های ۲۱-۲۲.
۲۳. بهرامزاده، حسینعلی و شریعتی، حسین، مهرماه ۱۳۸۳، روش های مبارزه با پولشویی، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۴۹.
۲۴. بیابانی، غلامحسین و عصار، محمدتقی، خرداد و تیر ۱۳۸۸، پولشویی خطری برای امنیت اقتصادی و اجتماعی، مجله سیاسی اقتصادی، شماره ۲۶۱-۲۶۲.
۲۵. زارع، علی، ۱۳۹۰، تعهد بانک ها به حفظ اسرار مشتریان و عملیات تبدیل دارایی ها به اوراق بهادار، فصلنامه راهبرد، ش ۵۸.
۲۶. موسوی مقدم، محمد، ۱۳۸۰، تطهیر درآمدهای ناشی از جرم، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۲۷. میرزاوند، فضل الله، بهار ۱۳۸۲، اهمیت قانون گذاری در مبارزه با پولشویی، مجلس و پژوهش، شماره ۳۷، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
۲۸. میرزاوند، فضل الله، بهار ۱۳۸۲، قانون نمونه مبارزه با پولشویی، مصادره و همکاری های بین المللی درباره عواید حاصل از جرم، ویژه نامه پولشویی، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
۲۹. میرمحمدصادقی، حسین، ۱۳۸۲، پولشویی و ارتباط آن با جرایم دیگر، مجموعه سخنرانی ها و مقالات همایش بین المللی با پولشویی، نشر وفاق، چ دوم.